

Twee eeuwen lang is de Koninklijke Schouwburg een van de belangrijkste symbolen van de Haagse cultuur en identiteit geweest, en als 'juweel van het Voorhout' en het mooiste theater van het land fungeerde het als een podium voor tragedies, komedies, opera's en balletten. De zogenaamde 'Haagse stijl' valt niet gemakkelijk uit te leggen, al werd deze stijl door theatermakers, critici en publiek als zodanig heel direct herkend en begrepen. Enerzijds lijkt de term te slaan op een repertoire dat via de societystukken die rond 1910 door Eduard Verkade werden opgevoerd leidde naar de stukken van Christopher Fry en Jean Anouilh waar de Haagse Comedie later in uitblonk. Anderzijds wordt de ingetogen speelstijl bedoeld die de Hagespelers, Het Rotterdamsch-Hofstad Tooneel, Het Residentie-Tooneel en de Haagse Comedie met elkaar verbond. Hoe dan ook, er was sprake van een bijzondere relatie van de Koninklijke Schouwburg met de stad Den Haag zelf.

Een prachtig boekwerk, dat ondanks alle toewijding van de auteurs gekenmerkt wordt door een soms rommelige presentatie, doordat de sterk thematische aard van het boek de chronologie van de hoofdstukken af en toe doorkruist. Wel is *De Koninklijke Schouwburg* een aanrader als relatiegeschenk, niet in de laatste plaats om de prachtige illustraties en anekdotes die het boek bevat. Het boek is een lofzang op de unieke schoonheid en geschiedenis van de Koninklijke Schouwburg te 's-Gravenhage.

Gwendolyn E. van Essen

A. J. Donckers, *God bij het leger in de kolonie. Een geschiedenis van het pastoraat als geestelijke verzorging in Nederlands-Indië, 1807-1950* (Dissertatie Universiteit van Tilburg; Budel: Damon, 2004, 512 blz., €29,90, ISBN 90 5573 532 9).

Hoeveel inmiddels ook geschreven is over de Nederlandse militaire aanwezigheid in Indonesië tijdens de dekolonisatieperiode, de katholieke zielszorg binnen de overzeese krijgsmacht gedurende de jaren 1945-1949 is geheel aan de aandacht van (krijgs)historici ontsnapt. En dat terwijl toch een honderdvijftigtal aalmoezeniers in deze periode de militaire gelederen heeft versterkt en een aantal zelfs het leven heeft gelaten in de strijd. Dat de militaire zielzorgers zo weinig geschiedkundige attentie hebben gekregen is merkwaardig, want de spirituele bijstand die zij verleenden was van groot belang voor de geestelijke weerbaarheid van de militair als individu en daarmee voor het (beter) functioneren van de krijgsmacht in algemene zin. De gepensioneerde docent Duits (!) A. J. Donckers heeft zich ertoe gezet deze lacune in de koloniale historiografie op te vullen. In zijn poging tot reconstructie van de militaire geestelijke verzorging en specifiek de positie van de zielzorgers binnen de armee in de Oost heeft hij zich evenwel niet beperkt tot de dramatische slotfase van het Nederlands koloniaal bewind. Blijkbaar werd de periode te kort en het onderwerp van te geringe substantie geacht om een proefschrift te rechtvaardigen. Aldus heeft Donckers de gehele institutionele opgang van het militaire pastoraat, en specifiek de rol en het functioneren van de betrokken geestelijken vanaf de vroege negentiende eeuw tot aan de soevereiniteitsoverdracht, tot onderwerp van zijn onderzoek gemaakt. Deze keuze heeft er toe geleid dat het zwaartepunt van de studie bij de pre-1945 periode is komen te liggen, wat een onbalans in de opbouw heeft bewerkstelligd. De aanloop naar de eigenlijke kern beslaat driekwart van het boek. Dit laat echter onverlet dat het eindresultaat er zijn mag. Het is een dissertatie volgens het boekje: doorwrocht, zorgvuldig geannoteerd, een uitgebreid register bevattend en ook nog eens voorbeeldig uitgegeven.

Echter... Hoewel het boek een goed inzicht verschaft in de problematische positie van de

rooms-katholieke kerk en het moeizame bestaan van het roomse kerkelijk leven in Indië, leest het niet bepaald vlot. Zeker voor wat de negentiende eeuw betreft heeft Donckers weinig terughoudendheid betracht ten aanzien van het noemen van personen en gebeurtenissen. Inhoudelijk valt er weinig af te dingen op wat hij schrijft, maar het is allemaal wel erg descriptief en wijldopig, te meer daar er eigenlijk bij gebrek aan ontwikkeling niet zo heel veel te vertellen valt over het militaire pastoraat. Daarenboven is zijn betoog ook nog eens doorspekt met katholieke termen die niet nader worden geduid, waardoor het verhaal voor niet-ingewijden er allemaal niet helderder op wordt. Een glossarium met betrekking tot de katholieke uitdrukkingen had in dit opzicht uitkomst geboden. Het gebrek aan lezenswaardigheid komt echter niet alleen door de gehanteerde terminologie en de gedetailleerdheid van het verhaal, maar ook doordat de auteur zoveel aandacht besteedt aan de formele structuur van de kerkelijke organisatie. Dat de katholieke kerk een hiërarchische en regelzieke organisatie was (en is) moge algemeen bekend zijn, maar Donckers gaat wel erg op de details in. Het zou het boek ten goede zijn gekomen indien de kerkelijke bureaucratistische verwickelingen in de kolonie in grotere lijnen c.q. compacter waren beschreven. Nu besteedt Donckers ruim de helft van zijn vuistdikke boek aan de (non)ontwikkeling van de geestelijke verzorging binnen het Indische leger, om tot de slotsom te komen dat van enige structurele spirituele begeleiding geen sprake was en dat de zielszorg slechts een ad-hoc-aangelegenheid was, namelijk als de troepen op expeditie gingen.

Interkerkelijke competitie tussen kloosterorden, desinteresse van burgerlijke en militaire autoriteiten alsmede ordinare kostenoverwegingen maakten dat het militaire pastoraat maar niet van de grond kwam. Pas in 1927 werden de eerste legerpriesters aangesteld. De directe reden was weinig inhoudelijk gegrond. Omdat de Nederlandse regering een aalmoezenier bekostigde voor de Indische zeemacht, zag het gouvernement zich genoopt ook het KNIL van geestelijke verzorgers te voorzien. Veel was daarmee overigens niet gewonnen. De uitgestrektheid van de archipel en de verspreidheid van het leger over talloze garnizoensplaatsen maakte dat van een structurele zielszorg geen sprake was. Uit pragmatische overwegingen beperkte de taak van de twee(!) aalmoezeniers zich uitsluitend tot de Europese soldaten op Java. Katholieke inheemse soldaten en zij die in de Buitengewesten gelegerd waren moesten het doen met een gewone priester die af en toe de kazerne bezocht. Al met al bleef de katholieke militaire geestelijke verzorging tot en met de Tweede Wereldoorlog institutioneel een marginale aangelegenheid. Pas na 1945 kwam hierin verandering met de komst van de vele tientallen geestelijken naar Indië in het kielzog van de Hollandse troepen.

De laatste honderd pagina's waarin de episode 1945-1949 wordt beschreven, vormen de eigenlijke kern van het boek en verreweg het boeiendste deel. Vragen omtrent de achtergrond, voorbereiding en opvattingen van de aalmoezeniers, hoe zij functioneerden en hun taak interpreterden, hoe zij tegen de Indonesische revolutie aankeken en omgingen met morele vraagstukken van leven en dood, maar ook met zaken als geweldsexcessen, hoe hun omgang was met de soldaten en welke betekenis zij voor hen hadden, worden door Donckers gesteld en uitgebreid — én bevredigend — beantwoord. Wat mij betreft had hij over deze episode veel meer mogen (en mijns inziens ook kunnen) verhalen.

Dat de aalmoezeniers van groot belang waren voor de geestelijke weerbaarheid van de soldaten staat na het lezen van deze studie buiten kijf. Hoezeer de aalmoezeniers ook gewaardeerd werden door degenen die zij met maatschappelijke en spirituele hulp bijstonden, en hoezeer er sprake was van een vertrouwensband, maakt Donckers nog eens duidelijk door te verhalen over de blijvende contacten tussen de legerpriesters en afgezwaaide Indië-soldaten na het einde van hun Indië-tijd. Eenmaal terug in patria bleven vele veteranen de geestelijken — inmiddels ergens tot pastoor benoemd — bezoeken omdat zij bij het thuisfront en hun eigen parochie-

priesters onvoldoende begrip ondervonden voor hun aan hun overzeese verblijf gerelateerde problemen. De Indië-gangers droegen de aalmoezeniers tot aan hun dood op handen.

Al met al heeft Donckers in weerwil van de kritische kanttekeningen een welkome aanvulling geschreven op de bestaande koloniale geschiedschrijving op kerkelijk en militair gebied. Het is een passend eerbetoon geworden aan de legergeestelijken.

Hans Meijer

F. J. M. Otten, *Gids voor de archieven van de ministeries en de hoge colleges van staat, 1813-1940* (ING Onderzoeksgids; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 2004, 519 blz., €22,-, ISBN 90 5216 134 8).

Het Instituut voor Nederlandse geschiedenis (ING) is bij de lezers van dit tijdschrift vooral bekend door de vele groene banden waarin al meer dan een eeuw bronnen worden uitgegeven. In 1990 verlegde het ING zijn koers onder het motto: van bronnenpublicatie naar bronontsluiting. Die nieuwe koers heeft onder meer geresulteerd in een reeks onderzoeksgidsen, waarvan nu het derde deel is verschenen. Zoals de titel aangeeft, gaat het in deze gids om de archieven van de centrale rijksoverheid uit het tijdvak 1813-1940. De samensteller van de gids, de oud-rijksarchivaris Frank Otten, beoogt de historisch onderzoeker wegwijs te maken in deze archieven door voor elk college en elk departement op systematische wijze informatie te geven over de organisatie, de taken, de inrichting en omvang van de archieven, over de beschikbare gedrukte bronnen en de belangrijkste literatuur. Bij dat laatste gaat het overigens om wat Otten 'institutionele literatuur' noemt, dus niet om publicaties over de inhoud van het door het departement gevoerde beleid.

Otten heeft ervoor gekozen de taakverdeling tussen de overheidsorganen zoals die gold in 1940, als uitgangspunt te nemen voor de indeling van zijn gids. In het hoofdstuk 'Waterstaat' worden bijvoorbeeld ook de in de jaren 1831-1871 met dit beleidsterrein belaste elfde afdeling van binnenlandse zaken en haar archieven behandeld. Met deze indeling wil de auteur voorkomen dat de gebruiker die geïnteresseerd is in een bepaald beleidsterrein, bij een herverdeling van de taken in een ander hoofdstuk verder moet gaan. Een bijkomend voordeel ervan is, dat de gids er overzichtelijker van geworden is. Het hoofdstuk over het departement van binnenlandse zaken, het moederdepartement van vrijwel alle huidige vakdepartementen, is daardoor niet de pan uitgerezen.

Uiteraard is dit boek in de eerste plaats een naslagwerk. De onderzoeker die vermoedt dat een of meer van de in het Nationaal Archief bewaarde overheidsarchieven voor hem van nut zijn, kan er veel nuttige kennis over die archieven uit opsteken. Maar er valt, waarschijnlijk onbedoeld, meer uit het boek te leren. Wie in de inleidende hoofdstukken (deel 1 van de gids) de paragraaf 'Registratuuargeschiedenis' heeft gelezen, wordt benieuwd naar wat er is terecht gekomen van het koene Koninklijk Besluit van 4 september 1823 waarbij koning Willem I voor de archieven van alle departementen eenzelfde verbaalstelsel voorschreef. Het antwoord op deze vraag is te vinden in de hoofdstukken over de afzonderlijke departementen. De negentiende-eeuwse ambtenarij blijkt creatiever te zijn geweest bij haar streven om in de snel wassende papierstroom het hoofd boven water te houden, dan de koning lief zou zijn geweest.

Voorzover een recensent dat redelijkerwijs kan nagaan, verstrekt Otten informatie van hoge kwaliteit. Een onderzoeker die dit type archieven kent, zal met deze gids goed uit de voeten kunnen. Maar is dat de doelgroep die de samensteller voor ogen heeft gehad? Als hij ook beginnende onderzoekers heeft willen bedienen, dan is hij daar waarschijnlijk niet in geslaagd.